

Universal Journal of History and Culture

Vol. 1, No. 2, 79-99, 2019

Research Article

ISSN: 2667-8179

Miraslaştırma ve Anma Biçimlerinin Karanlık Yüzü: Kolektif Belleğin Bağlamından Koparılması

Tuğçe Gürleyen

İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, Türkiye

tugcegurleyen@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6091-8524>

Received: 11 September 2019, **Accepted:** 23 October 2019, **Online:** 30 October 2019

Özet

Ölüm, felaket, terör ve savaşa tanıklık eden ve tartışmalı bir tarihe sahip olan karanlık alanlar, geçmişte deneyimlenmiş olsalar da; son yıllarda tarih, miras ve koruma çalışmalarının ilgi çekici konularından biri haline gelmiştir. Acı çekmenin ve ıstırapın hatırlanması yeni bir olgu olmamasına rağmen karanlık alanlara yapılan ziyaretlerin miras endüstrisine dâhil edilmesi ve yeni bir tüketim aracı olarak görülmesinin ardından beşeri coğrafya, şehircilik, kültürel çalışmalar ve psikoloji gibi farklı birçok disiplinin gündeminde yer almıştır. Karanlık miras endüstrisi büyümeye devam ederken, miraslaştırmanın kullanım sınırlarını belirleyen ve ahlaki zorlukları en aza indirgeyen yeni yönetim yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Her ne kadar, akademik yazın karanlık miras tüketimine odaklanmış olsa da (Lennon & Foley, 2000; Sharpley & Stone, 2009; Williams, 2007) daha geniş bir sosyo-kültürel ve etik çerçevenin oluşması gerekmektedir. Bu bağlamda, karanlık mirasın üretici ve tüketici güdülerine ve deneyimlerine odaklanan bu çalışma; miras değeri yüklenen (kolektif belleğin yeniden üretimi) ve miraslaştırılan alanların (kolektif belleğin bağlamından koparılması) ayırımını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan karanlık miras alanlarından Tarihi Ulucanlar Cezaevi (zulüm mirası); Çanakkale Şehitlik Abidesi (hüzün mirası) ve Madımak Oteli (utanç mirası) farklı motivasyonlara, içsel deneyim ve dürtülere, kolektif hafızaya bağlı olarak ahlaki bir boyutta değerlendirilmiştir. Karanlık miras yönetimi ve kolektif belleğin temsiliyeti tartışmalarında ortaya çıkan etik sorunlara aranan çözüm arayışı; hafıza ve miras politikalarının arakesitinde tartışmaya açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bellek patlaması, Karanlık miras, Kolektif bellek, Miras algısı, Motivasyonlar

The Dark Face of Heritagisation and Commemoration: De-Contextualisation of Collective Memory

Abstract

The dark areas, which have witnessed death, disaster, terror and war and have a contradictory history, has become an interesting subject of history, heritage and conservation studies recently even if they have been experienced in the past. Although the recollection of suffering and pain is not a new phenomenon, after the inclusion of visits to the dark areas in the heritage industry and being seen as a new tool of consumption, it has been on the agenda of many different disciplines such as human geography, urbanism, cultural studies and psychology. As the dark heritage industry continues to grow, there is a need for new management approaches for heritagization that define the limits of use of and minimize moral challenges. Although academic literature focuses on dark heritage consumption (Lennon & Foley, 2000; Sharpley & Stone, 2009; Williams, 2007), a broader socio-cultural and ethical framework needs to be established. In this context, this study focuses on the productive and consumptive motives and experiences of the dark heritage; it aims to distinguish between having heritage value (reproduction of collective memory) and heritagisation areas (de-contextualisation of collective memory). Dark heritage areas that covered in the reasarch; Historical Ulucanlar Prison (atrocity heritage), Çanakkale Martyrdom Monument (heritage of sorrow) and Madımak Hotel (heritage of shame) were evaluated in a moral dimension depending on different motivations, internal experiences and impulses, collective memory. The search for solutions to ethical problems that arise in discussions of dark heritage management and the representation of collective memory; is opened discussion in the intersection of memory and heritage policies.

Keywords: Memory boom, Dark heritage, Collective memory, Heritage perception, Motivations

Giriş

Mirasın endüstrileşmesi (Graham, Ashworth, & Tunbridge, 2000; Grant, 2006; Hewison, 1987; Lowenthal, 1985), en genel tanımı ile mirasın turizm bağlamında bir araç olarak tüketilmesi anlamına gelmektedir. Karanlık mirasın tüketilmesi, eski dönemlerde toplu idam törenlerini izlemek amacıyla düzenlenen turlara ve morg ziyaretlerine dayanmaktadır (Stone & Sharpley, 2008). “Zulüm mirası” (Stone, 2006), “olumsuz miras” (MacCannell, 2002), “utanç ve vicdan mirası” ya da “tedirgin edici miras” (Lennon & Foley, 2000) olarak anılan yapıların temsiliyeti ve korunmasına yönelik tartışmalar güncel araştırmaların odağında yer almaktadır. Miras ve anma ekonomisi, kent yönetimlerinin küresel düzende rekabet edebilirliğini artırmak amacıyla önemli bir tüketim kaynağına dönüşmüştür. Miras politikalarının ve pratiklerinin yerine geçen tüketim temelli yaklaşımlar, kentsel pazarlama ve ekonomik değer yaratma aracı olarak kullanılmaktadır.

Böylece, miraslaştırma, postmodern tüketim biçimine dayalı temsil alanlarına indirgenmektedir (Best & Kellner, 2001; Urry, 2002). Ölüm, travma, işkence ve acının yaşandığı gerçek alanlar (miras değeri yüklenen) ile bunlarla ilişkilendirilen temsili ve sembolik alanlar (miraslaştırılan) arasında ayırım yapmak gittikçe zorlaşmaktadır. Bu çalışma, küresel turizm olgusunun en temel pazarlama alanlarından biri haline gelen karanlık alanların miraslaştırma pratiği üzerinden psikolojik yönelimlerini sorgularken, mirasın endüstrileşmesi olgusunu etik bağlamda tartışmaya açmaktadır. Miras değeri yüklenen (kolektif belleğin yeniden üretimi) ve miraslaştırılan alanların (kolektif belleğin bağlamından koparılması) ayırımını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Ölüm, vahşet ve ıstırapın potansiyel manevi yolculuklar temelinde yeniden sunulması ve sergilenmesi; ekonomik değer yaratma aracı olarak görülmektedir. Bu bakımdan, karanlık miras politikalarının toplumsal, mekânsal ve ekonomik yansımaları kentlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kolektif hafızayı gündelik yaşam bağlamından koparan ve küresel miraslaştırma eğilimlerine örnek oluşturan anımsatıcılar (müzeler, tematik parklar ve hediyeelik eşya dükkânları) günümüzde anlamı olmayan pazarlama ürünlerine dönüşmekte, yerel kültürlerin ve kimliğin yerine geçmektedir. Anma eylemlerinin hızla endüstrileştirilmesi ve parayla satın alınması, içeriğinden, bağlamından ve anlamından koparılan kültürel mirasın modifikasyonuna işaret etmektedir. Unutma ve hatırlama diyalektiği içerisinde karanlık mirasın pazarlanması, acının yeniden inşa edilmesine neden olmaktadır. Bugünün talepleri çerçevesinde seçilen anımsatıcılar “şimdiki geçmişe dair” yeni bir bellek oluşturmaktadır (Huysen, 2003). Miraslaştırma ve anma biçimlerinin gündelik yaşamdan uzak tavrı, belleğin yaşayan ve saygı kültürüyle beslenen doğasına karşı yeniden yapılanmaktadır. Bir başka insanın ıstırapına, kolektif bir kimlik ya da hayatta kalma duygusuna karşı ‘korkunç bir hoşgörü’ sağlama dürtüsü; gündelik yaşam rutinlerini kesintiye uğratmakta, aynı zamanda etik tartışmaları beraberinde getirmektedir.

Öte yandan, geçmişle yüzleşme ve hesaplaşmanın ortaya çıkardığı tekrar hissedebilme arzusu ve hatalardan ders çıkarma sorumluluğu üzerinden insanların birbirine bağlanması mümkün olmaktadır. Böylece, karanlık miras yönlendirmeleri sonucunda kolektif unutkanlık etkisizleşmektedir. Toplumsal belleğin yeniden oluşturulması ve diri tutulması gibi farklı dürtülere dayanan motivasyonlar (kutsal yolculuk, öz-kimlik arayışı) sayesinde miraslaştırma pratiklerinin özgün ve kökleşmiş yönleri belirginleşmektedir. Bu noktada, ziyaretin altında yatan psikolojik etmenlere odaklanmanın ve miraslaştırma deneyimini anlamanın önemi ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, karanlık mirasın farklı güdülleri, istemleri ve travmatik olaylarda ortaya çıkan hatırlama ihtiyacı; miras, tarih ve hafıza ekseninde ele alınmaktadır. Karanlık mirasın yönetimi ve kolektif belleğin temsiliyeti tartışmalarında

ortaya çıkan etik sorunlar; hafıza ve mirasın simbiyotik ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Hafıza ve Mirasın Simbiyotik İlişkisi: Bireysel ve Tekil Olmanın Ötesinde Kolektif ve Çoğulcu Üretim

Bellek kelimesinin kendisi, “ne ile ilişkili” olduğuna bağlı olarak farklı anlamlar alabilen, öznel (bireysel) ve kolektif (toplumsal) bir niteliğe sahiptir. İnsan beyninin çalışma biçiminin ötesinde, hatırlama sürecinin toplumsal bağlamdan güçlü bir şekilde etkilendiği görülmektedir (Halbwachs, 1992). Kolektif hatırlamayı biçimlendiren toplumsal olarak kazanılmış çerçeve, “inşa edilen yerlerin toplumsal olarak üretilmesi gerektiği” görüşüne dayanmaktadır (Lefebvre, 1993). Toplumsal deneye sahip olmayan bireysel bir hafıza olmadığı gibi, toplumsal yaşama katılan bireyler olmadan herhangi bir kolektif hafıza da var olamaz. İnsanların kendilerinden ve geçmişlerinden aldıkları algılar, çeşitli toplumsal bağlam ve ortamlarda yer almalarıyla şekillenmiştir. Kolektif hafızanın ayırt edici özelliği, grubun benzersizliği (kimliği), miras değerinin algılanabilirliği ve süreklilik hissine katkıda bulunan, bir grup ya da toplum tarafından paylaşılan veya paylaşılmış bir varlık olduğu gerçeğidir. Herhangi bir sosyal grubun kolektif bir belleğe sahip olabilmesi için zamana bağlı olarak grubu oluşturan olay ve deneyimlerin paylaşılan bir yorumuna ihtiyaç vardır. Bir başka ifadeyle, kolektif hafıza, tarihsel bir deneyimle onaylanan bir farkındalık değeri, kültürel dayanışma, miras algısı ve kimlik duygusu gerektirmektedir. Travmatik geçmiş olayların anılarıyla bağlantılı “uyumsuz, karanlık ve zor” miras tartışmalarında da, hafıza sistemi toplumsal köprü görevi görmektedir.

Miras ve hafızanın çift yönlü anlam, değer ve ilişkilerinin keşfedilmesi (Benton, 2010; Elsner, 2003; Jong & Rowlands, 2007; Lowenthal, 1996), ölçek sorununu ortaya koymaktadır. Miras ve hafıza, bireyin benlik inşasının kişisel ve tekil ilişkilerine dâhil olurken; sürekli yeniden müzakere edilen bir süreçte hafıza mirası toplumla iç içe geçmektedir. Hafıza biçiminin somut bir tezahürü olan miras, farklı ölçekler arasında durmaksızın hareket etmektedir. Bu noktada, iktidarın gücü, merkezi ve belirleyici bir rol oynamaktadır (Brett, 1996; Harvey, 2001). Bu açıdan, miras alanında uygulanan dinamikleri ve mirasın yönetsel çerçevesini, Tulving’in hatırlama hafızası kavramı ile ilintili düşünmek gerekir. Buna paralel olarak, “her şeyin miras olmadığı” bir durumda, miras değerini oluşturan katmanların maddi veya manevi biçimlerini tanımlamak önem kazanmaktadır. Değerler ve temsiller, semboller ve miras anlatılarından oluşan katmanlar, hafızayı odaklamaktadır. Dolayısıyla, hafıza mirasının temel bileşenlerinden süreklilik-değişim ve bireysel-toplumsal kimlikler olmadığı sürece, miras “eski şeylere” indirgenmiştir. Hafıza, geçmiş kalıntıları öğrenme ve

yorumlama anlayışının temelini oluştururken, aynı zamanda kimlik ve politika üretiminin ayrılmaz bir parçasıdır. Nietzsche'nin anıtsal ve antika arasında kurduğu yakın ilişkiye benzer şekilde, hafıza ve miras arasında karmaşık ve birbiriyle ilintili bir ağ sistemi olduğundan söz edilebilir.

Hafıza mekânının kendine has bir miras değeri varken, miras alanlarının “hafıza tetikleyici”, “hafıza iletici” ve “hafıza sabitleyici” nitelikleri ile birlikte tanımlanması aralarındaki çok yönlü ilişkiyi göstermektedir. Mirasın deneyimlenmesi, algılanması ve duyular yoluyla aktarımı sonucunda hafızaya alma, depolama ve muhafaza etme işlemlerinin uzun erimli veya anlık/kesintili sürelerle istemli veya istemsiz bir şekilde zihinde yerleşmesi; miras ve hafızanın karşılıklı anlamsal ve zamansal etkileşimini ortaya koymaktadır. Miras değerinin zihinde yerleşmesi, toplumun davranış ve deneyimlerini yönlendirmesine ve kolektif bilgilerini nesiller boyunca aktarmasına bağlıdır. Sosyo-kültürel bağlamda oluşan farklı miras anlatıları ve geçmişin etkileşimsel birlikteliği, miras ve hafıza arasındaki derin ve birbirini tamamlayan niteliklerini göstermektedir. Sosyal gruba bir araya getirmeye yarayan maddi olmayan, sembolik ve bilişsel referans noktaları, miras ve geçmiş anlayışının temelini oluşturmaktadır. Yaşanmış tarih (hafıza) ve yaşantı üzerinde yürütülen tarihsel işlem (miras), toplumsal yaşantının temsilini sunmaktadır. Tarih geçmişin göstergesi iken, hafıza, nesilden nesile aktarılan, toplumsal deneyime dayalı geçmişin şimdi'de anlam kazanmasıdır. Bu çerçevede miras, zamanın “olduğu gibi” kaydedilmemesinin yanı sıra ortaklaşa paylaşılan değerlerin izlerini taşıyan belleksel bir birikim ve zenginliktir.

Karanlık Miras Alanlarının Üretim-Tüketim Ekseninde Farklılaşan Tipolojileri

Karanlık miras alanlarının sınıflandırılması, acı ve ıstırapın psiko-mekânsal açıdan derecelenmesi fikrine dayanmaktadır. Karanlık alanları, birincil ve ikincil olmak üzere iki gruba ayıran görüşler (Wight & Lennon, 2007) gerçek ve temsili mekânlara atıfta bulunurken; miras alanlarını “karanlığın tonlarına” göre sınıflandıran yaklaşımlar (Miles, 2002; Seaton, 1999; Sharpley & Stone, 2009; Stone, 2006) acı ve ıstırapın yoğunluğuna bağlı mekânsal farklılaşmalar üzerinde durmuştur. İlk olarak, ölüm ve trajedinin yaşandığı gerçek yerler birincil alanlar olarak ele alınmıştır. Soykırım kampları ve tanınan kişilerin olaylı ölümleri bunlara örnek gösterilebilir. Karanlık alanlarla ilişkilendirilen müze ve anıtlar ise, ikincil alanlar olarak gruplanmıştır. Stone (2006), karanlık alanların çok yönlü doğasına değinerek kullanıcı motivasyonları ve duyguları üzerinden karanlığın farklı ara tonlarına dikkat çekmektedir. Karanlık tonlarının teorik olarak ölçülmesi, aynı zamanda

arz ve talebin tipolojik temelli inşası sayesinde mümkün olmaktadır. Karanlık spektrumu, eğitim ve ticari anlayışa, siyasi etki ve ideolojiye, mekânsal ve zamansal yakınlığa bağlı olarak değişmektedir. En karanlık alanların baskın özellikleri arasında eğlence odaklı, özgün olmayan konum, yüksek turizm altyapısı, uzun zaman ölçeği yer alırken; en hafif karanlık alanlar, tarih odaklı, eğitim oryantasyonu, özgün konum, düşük turizm altyapısı, kısa zaman ölçeği niteliklerine sahiptir. Bu çerçevede geliştirdiği karanlık miras alanlarının tipolojik ayrımı karanlık eğlence fabrikaları (Londra Zindanı), karanlık sergiler (11 Eylül: Tarihin Tanıklığı Sergisi), karanlık zindanlar (Robben Adası, Cape Town), karanlık dinlenme yerleri (Père-lachaise Mezarlığı, Paris), karanlık tapınaklar, karanlık çatışma alanları ve karanlık soykırım kampları (Auschwitz Ölüm Kampı) olmak üzere yedi başlık etrafında toplanmıştır.

Seaton (1996)'a göre karanlık turizm esas olarak, bir alanın ya da cazibe noktasının belirli mekânsal özelliklerinin aksine turistlerin güdümüyle tanımlanan davranışsal bir olgudur. Seaton'ın görüşü, karanlık mirasın daha çok talep yönelimli unsurlarını ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde Sharpley (2005), karanlık mirasın kavramsal çerçevesini oluştururken tüketici talebinin ve arz göstergelerinin dikkate alınmasının gereğini savunmaktadır. Dolayısıyla, insanların neden bu tür yerleri ziyaret ettikleri konusundaki temel soruyu sistematik olarak ele almadan önce, karanlık mirasın arz ve talebinin tanınması ve yapılandırılması önem taşımaktadır. Seaton (1996), davranışsal bakış açısına göre gruplandığı karanlık alanları ve seyahat etkinliklerini beş kategori etrafında toplamıştır: ünlü savaşların yeniden canlandırılması, ölüm simülasyonu; ölüm, vahşet ve ıstırapı barındıran müzeler; mezarlıklar ve savaş anıtları; bireysel veya toplu ölüm yerleri: savaş alanları, ölüm kampları ve soykırım alanları, suikast veya cinayetin gerçekleştiği yerler; kamu ölümlerine tanıklık etmek için yapılan toplu ziyaretlerdir. Kısaca ifade etmek gerekirse, karanlık alanlar, yaşamları etkilemeye devam eden trajedilerin ya da tarihsel olarak kayda değer acıların meydana geldiği yerlerdir.

Miles (2002)'e göre karanlık alanların zamansal boyutu ve mekânsal yakınlığı, karanlık mirasın nasıl algılandığı, üretildiği ve tüketildiği konusunda önemli ipuçları vermektedir. Lennon ve Lennon and Foley (2000)'ın kronolojik mesafe kavramını destekleyen Miles, hayatta kalanlar veya tanıklar aracılığıyla belleğin canlı tutulmasından dolayı ölüm alanlarının diğerlerinden “daha karanlık” olduğunu öne sürmektedir. Bu nedenle, daha kısa bir zaman çerçevesine sahip olan ve daha büyük bir empati duygusu uyandıran karanlık olaylar “daha karanlık” olarak tanımlanmıştır. Konumsal orijinalliğiyle dikkat çeken Auschwitz Toplama Kampı'nın, sadece ölüm ile ilişkilendirilen ABD Soykırım Anıt Müzesi'nden daha karanlık olmasının sebebi mekânsal yakınlığa bağlıdır. Mekânsal nitelik, yakınlık ve algıya bağlı olarak bazı alanların daha karanlık bir deneyim sunabi-

leceği düşüncesi göz önünde bulundurulduğunda, karanlık miras tüketiminin “kurucu hafıza”, “hafıza manipülasyonu” ve “hafıza siyaseti” temelinde irdelenmesi gerekmektedir. Benzer bir biçimde, karanlık miras tüketiminin tipolojisini geliştiren Sharpley (2005), karanlık turizmin dört farklı tonunu ortaya koymuştur. Deneyim alanı olarak karanlık turizm, ölüm biçiminden ziyade bireysel/kitlese ölümün anlamına ve nasıl deneyimlendiğine bağlıdır. Mezarlıklar, savaş ve soykırım alanlarını içermektedir. Oyun olarak karanlık turizm, karanlık miras alanlarının veya deneyimlerinin ortak tüketimini kapsamaktadır. Toplu yas ya da hatırlama amaçlı yapılan kutlamalardır. Etkileşim alanı olarak karanlık turizm, ziyaretçilerin zamansız ölümlere tanıklık ederek kendilerini ölümlle bütünleştirmeye çalıştıkları yerlerdir. Cinayet, terör, deprem ve salgın hastalıklar bu gruba dâhildir. Statü olarak karanlık turizm, başkalarının turistik uygulamalarını taklit ederek sosyal statüyü aradıkları farklı bir tüketme biçimidir. Bu çerçevede geliştirdiği soluk miras, karanlık miras, gri miras talebi, gri miras arzı önermeleri (Sharpley & Stone, 2009) arz ve talep odaklı yaklaşımların birlikte ele alındığı bir temelde oluşmuştur.

Hafızanın Aşırılması, Hafıza Patlaması: Karanlık Miras Bağlamında Amnezyanın Oluşumu

Nora (1989)’nın “hafızada çok fazla konuştuğumuz için çok az bellek var” sözleriyle ifade ettiği gibi bellek politikaları ve söylemlerinde yaşanan artış, belleğin aşırılama (patlama ve kriz anı) sonrası yıkımına (amnezya) işaret eder (Boyer, 1996; Crinson, 2005; Huyssen, 2003; Terdiman, 1993). Bellek üreticileri (hâkim ideoloji, siyasi otorite) tarafından hatırlama alanında bozulma ve parçalanmalar yaşandığını (Kansteiner, 2002), emtia sürecinin yeniden tanımlanmasında hafıza miras alanlarının bağlamından koparılarak (Terdiman, 1993) “gölgeli hatırlamaya” terk edildiğini (Brockmeier, 2002) savunan görüşler “hafıza kaybı”nın temelini oluşturmaktadır. Kolektif deneyim ya da zamanın yarattığı hatırlamalardan farklı olarak küreselleşme eğilimleriyle beraber ortaya çıkan “kurgu, hafıza ve miras” toplumsal bir nitelik taşımadığından dolayı kolayca unutulmaktadır. “Geçmiş temsilinin” kurgulara bağlı olarak kâr amaçlı nesnelere dönüşmesi, hafıza mirasının metalaştığının bir göstergesidir (Huyssen, 2003; Linke, 2015). Günümüzde tüketim odaklı yeniliklerin devamlılığını sağlamak ve yeni nesnelere üretilmesinin yolunu açmak amacıyla unutkanlık hayati bir rol üstlenmiştir. Gündelik tüketim nesnelere üretilmesiyle birlikte, yeni olanın ortaya çıkar çıkmaz demode olacağı ön bilgisi, insanları sistematik ve düzenli bir şekilde tüketime doğru yönlendirmiştir (Huyssen, 2005). Tüketim olgusunu bellek bağlamında değerlendirdiğimizde, nesnelere çok hızlı değişimi ve ömürlerinin kısa olması, yeni hatıraların uzun süreli hafızaya aktarılmadığı

anlamına gelmekte ve unutkanlığa yol açmaktadır. Homojenleştirme sürecini hızlandıran geleneklerin yeniden icadı, geçmişe ait referans noktalarının ayırt ediciliğini ortadan kaldırarak kentlerin pazarlanma stratejisine dönüşmesine ve miras değerlerini kaybetmesine zemin hazırlamıştır (Boyer, 1996). Dolayısıyla, kültürel baskılar altında miras alanı ve hatıra arasındaki ilişkiler köklü bir değişime uğramıştır. Yaşanmış hatıralara göre daha kolay unutilan “hayal edilmiş hatıralar” ve “hafızaya dönüş” kavramları, mirasın tüketimine neden olmuştur (Farrar, 2011). Seaton (1999)’un belirttiği gibi, karanlık geçmişin üretimi sadece medyadan etkilenen tüketici talepleri ve üreticinin pazarlama taktikleri doğrultusunda değil, aynı zamanda siyasi otoritenin istemlerine bağlı ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, karanlık olayların (savaş, terör, rejim çöküşü, afet) yeni temsil biçimleri (film, hikâyeler, anılar), siyasi ve kültürel iklimlere bağlı olarak yeniden üretilmektedir. Ölüm ve vahşet kültürü, dünya çapında iletişim teknolojileri ve sosyal medya aracılığıyla insanların “oturma odalarının” içine yerleşmektedir (Seaton & Lennon, 2004).

Etik Perspektiften Karanlık Miras Değeri Yüklenen ve Miraslaştırılan Alanlara Bakış

Karanlık alanların miraslaştırılmasını savunan görüşlerin (Shackley, 2001) aksine etik bağlamda sorgulanmasının gereğini ortaya koyan yaklaşımlar da mevcuttur (Hewison, 1987; Kelman & Dodds, 2009; MacCannell, 2002; Sharpley & Stone, 2009; Urry, 1995; Walsh, 1992). Walsh (1992)’un “tarihin paketlenmesi” olarak tanımladığı ticarileştirme ve metalaştırma sürecinde karanlık miras alanları tüketim nesnesine dönüşerek yeni işlevler kazanmaktadır. Karanlık miras araçsal yarar sağlayacak şekilde üreten ve miras değerinin önemini kavramsallaştırmaktan uzaklaşan mekânsal pratikler, karanlık turizmin toplumsal değeri ile ticarileşme/metalaşma arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmaktadır. İnsanların acıları üzerinden kar elde etme kaygısıyla acının eğlence ürünü haline getirilmesi ve metalaşması etik boyutun temelini oluşturmaktadır (Strange & Kempa, 2003). Unutma ve hatırlama döngüsü içerisinde, karanlık alanlara karşı “yaparak yıkma” tavrı ile hatırlamanın aşırılışması üzerinden kurgulanan unutturma politikaları, miras değeri yüklenen “temsili görünümlere” dönüşmektedir. Böylece, tarihi sadece kayıt altına alan temsili alanlar ile miras değeri yüklenen kurucu hafıza alanları; anlamın ve değerın sabitletmesine, görünmezliğine veya tüketimine yol açmaktadır. Karanlık mirasın pazarlanma gücünü artırmak amacıyla kurucu anlatılara ve nostaljilere başvuran turizm acentaları, miraslaştırma ve anma biçimlerinin karanlık yüzünü ortaya çıkarmakta, kolektif hafızayı bağlamından ayırmaktadır. Böylece, oluş halinde olan gerçek hafıza ortamları ve miras anlatıları yaşam pratiklerinden silinmektedir.

Bireyin içsel deneyim ve güdülerini dikkate alan talep odaklı karanlık miras yaklaşımları, insan davranışlarını uyandıran ve yönlendiren içsel güçleri ifade eden motivasyonlara odaklanmaktadır (Podoshen, 2013; Stone, 2006). Motivasyon kavramının doğasında insani ihtiyaçlara, memnuniyete ve düşük uyarım ile aşırı uyarım arasında bir dengenin sürdürülmesine ihtiyaç vardır (Crompton, 1979). Bu nedenle, ziyaretçilerin karanlık mirasın pazarlanması, dehşet görüntülerin sergilenmesi ve ürkütücü hikâyelerin paylaşılmasına karşı karanlık bilgiyi nasıl oluşturdukları, duygu ve deneyimlerine bağlı olarak hafızaya hangi bilgileri kodladıkları oldukça önemlidir. Bu açıdan, toplumsallaşma yoluyla yeniden üretilen hafızayı ve kolektif deneyimleri söylem kodlarına dönüştürerek anlamlandırma çabası karanlık mirasın tüketimi ve kolektif belleğin temsiliyeti tartışmalarında ortaya çıkan etik sorunları anlamaya yardımcı olmaktadır. Tarihsel, psikolojik, politik ve mekânsal motivasyonların ahlaki açıdan olumlu yanları değerlendirildiğinde, gündelik yaşamla insan ölçeğinde bağ kurabilme, farklı anmalara ve kullanımlara olanak sağlama, karanlık toplumsal olayların bir daha yaşanmamasına yönelik kültürlerarası etkileşime imkân tanıma, değişmeyen ve tanıdık bir şeye duyulan özlem duygusuyla yaşam boşluğunu doldurma, karanlık bir olay, durum veya kişilerle özdeşleşebilme ve arınma potansiyelleri karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra, kökleri keşfetme ve geçmişi öğrenme isteği doğrultusunda ziyaret edilen karanlık alanlar, akıldaki sorulara yanıt bulma ve hatalardan ders çıkarma eylemlerini kolektif bir bağlamda yerine getirebilmektedir. Ölüm ya da felaketin ardından karanlığı anlama ihtiyacı, insanları manevi formlara yönlendirmekte, kimliklerini oluşturmaya, köklerini ve nereden geldiklerini keşfetmeye yardımcı olmaktadır. Bunlara ek olarak, acının paylaşılmasıyla empati duygusu uyandırması ve toplumsal duyarlılık yaratması açısından etik olarak görülebilir. (Lennon & Foley, 2000, 34)'in belirttiği gibi, “sadece geçmişin olumlu yönlerini korumak ve kötülüğün tüm izlerini yok etmek, eksik olan kültürel ve tarihsel bir manzara sunmaktır.” Ölüm ve acıya olan ilgi, başkalarının ölümüne tanıklık etme ve tehlikeli yerlerde ölümle mücadele etme arzusu (Pelton, 2003) yaşam ve ölüm arasında diyalog kurmaya ve ritüelleri sürdürmeye imkân sağlamaktadır. Karanlık bir anma mekânını tecrübe etmek; merak, kimlik arayışı, bilgi arayışı ve sosyal sorumluluk duygusu, ilgi ve hoşgörü (Ashworth, 2004); heyecan/risk arama, doğrulama, özgünlük, kendini keşfetme, rahatlık, hastalıklı merak (Dunkley, 2007); kamu kültürünün öğrenilmiş ve dışsal olarak yorumlandığı eğitici rolü (Horne, 1984); öğrenme ve anlama, istekli olma ve empati kurma, duygusal miras deneyimine sahip olma ve bağlanma (Kang, Scott, Lee, & Ballantyne, 2012); kaçış, rahatlama ve sosyal etkileşim (Crompton, 1979; Yuan & McDonald, 1990); acıların paylaşılması ve toplumlararası bağ kurma (Stone, 2006) motivasyonlarını içermektedir. Ryan (2007) meşrulaştırma, ekonomik yeniden canlanma, mirasın keşfi,

hatıra eylemleri ve kişisel istekleri içeren “koruma, kayıt ve hafıza” motivasyonlarının eklenmesinin gereğini ortaya koymaktadır. Öte yandan, ölüm ve felaketlere odaklanan karanlık turlara katılanların motivasyonları etik bağlamda değerlendirildiğinde, geçmişi nostaljik gözlüklerle romantikleştirip yücelten yapay bir tavır karşımıza çıkmaktadır (Blom, 2000; Rojek & Urry, 1997). Yaşarken ölümü deneyimlemekten haz duyan, suçu veya sapmayı kutlama arzusu içerisinde olan bireyler yaratmaktadır (Dann, 1994). Ayrıca, kurtulanların veya mağdurların ailelerinin ölüm ve felaket sahnelerine tekrar tekrar geri dönmeleri, bu sebeple travmatik etkilerden sıyrılamamaları etik bağlamda tartışılması gereken bir başka konudur.

Bu bağlamda, belirli ilkeler doğrultusunda izlenen doğru ya da yanlış bir karanlık miras algısının sınırlarını çizmek doğru mudur? İşkence merkezi alışveriş merkezine ya da Madımak Oteli Bilim ve Kültür Müzesi’ne dönüşmeli midir? Karanlık miras alanının geçmişi ile sonraki işlevi arasında uyum aranmalı mıdır? İzin verilmesi gereken kullanım ve işlevlendirme sınırları nelerdir? Karanlık miras alanlarını anma ve ticari olarak kullanmanın etik bir yükümlülüğü olduğunu kabul edersek, karşılaşılan en büyük zorluklardan biri de “sınır” sorunudur. Yerel halkı istihdam etmek, yerel bir topluluk geliştirmeyi desteklemek ve gelirleri korumak amacıyla hediyelik eşya satılıyor veya giriş ücreti alınıyorsa karanlık turizmin ahlaki sınırı değişebilir. Burada önemli olan, karanlık alanları tecrübe eden insanlara karşı saygı duyan bir çerçevede karanlığı duyumsamanın yollarını aramaktır. Miras ve hafızanın simbiyotik ilişkilerini göz önünde bulunduran kentsel politikalarla birlikte “karanlığın ara tonlarına” yaklaşan “yakın, kendiliğinden, kasti olarak inşa edilmeyen, mütevazı, deneyime dayalı” yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.

Karanlık Mirasın Tüketimine İlişkin Algı ve Motivasyonların “Tarihi Ulucanlar Cezaevi, Çanakkale Şehitlik Abidesi, Madımak Oteli” Örnekleri Üzerinden Ölçümlenmesi

Ziyaretçilerin karanlık mirasın pazarlanması, dehşet görüntülerin sergilenmesi ve ürkütücü hikâyelerin paylaşılmasına karşı karanlık bilgiyi nasıl oluşturdukları, duygu ve deneyimlerine bağlı olarak hafızaya hangi bilgileri kodladıkları oldukça önemlidir. Mekânsal kodların görünürlüğüne, dayanıklılığına ve sürekliliğine ihtiyaç duyan kolektif bellek, farklı grupların motivasyonlarına ve hatırlama çerçevelerine bağlı olarak yeniden üretilmekte ya da bağlamından koparılmaktadır. Bu amaçla, araştırma kapsamında ele alınan Tarihi Ulucanlar Cezaevi (zulüm mirası); Çanakkale Şehitlik Abidesi (hüzün mirası) ve Madımak Oteli (utanç mirası) örnekleri üzerinden karanlık miras tüketimi-

minin etik boyutu, farklı algı ve motivasyonlara bağlı olarak tartışmaya açılmıştır. Alan araştırması kapsamında zulüm, hüzn ve utanç mirası örneklerinin seçilme kararı “miras tüketimi”nin altında yatan motivasyonların çeşitlenmesi ve “miras üretimi”ne yönelik uygulanan politikaların farklılaşması ziyaretçilerin algı ve davranışlarına etki etmektedir savından yola çıkarak verilmiştir. Karanlık alanların kendine özgü tarihsel nitelikleri ve geçirdikleri dönüşüm süreçleri miras ve hafıza ekseninde değerlendirildikten sonra yarı yapılandırılmış görüşmeden elde edilen bilgiler ışığında söylem analizi yönteminden yararlanılmıştır. Karanlık miras tüketimine ilişkin farklı algı ve motivasyonlar açıklayıcı ve betimleyici kodlar yardımıyla ölçümlenmiştir. Bu açıdan, toplumsallaşma yoluyla yeniden üretilen hafızayı ve kolektif deneyimleri söylem kodlarına dönüştürerek anlamlandırma çabası karanlık mirasın tüketimi ve kolektif belleğin temsiliyeti tartışmalarında ortaya çıkan etik sorunları anlamaya yardımcı olmuştur.

Birçok işkence ve infazın yaşandığı **Ulucanlar Cezaevi**'nde düşüncelerinden dolayı ciddi bir baskı ve katliam dalgasına maruz kalan siyasetçi, gazeteci, devrimci ve yazar tutsaklar karanlık bir dönem geçirmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Lörcher'in önerisi ile “Umumi Hapishane” olarak inşa edilen tarihi cezaevi 2006 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılarak alışveriş merkezine dönüştürülmek istenmiştir. Mekânsal ve toplumsal izlerin yıkımını engellemek amacıyla yapılan kampanyalar ve mücadeleler sonucunda kolektif katılımı destekleyen değerlendirme gezileri, konferanslar, atölyeler, yarışmalar ve etkinlikler düzenlenmiş, karanlık belleğin yeniden üretimine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Ancak, 81 yılın ardından yaşanan gelişmelerle toplumsal belleği yaşatma çabaları kesintiye uğramıştır. Cezaevindeki görüş odalarının üçte birinin yıkıldığı, duvardaki izlerin kazınarak silindiği, gizli kapılar ardında belleksizleştirme politikalarının uygulandığı bir süreç yaşanmıştır (Candan, 1993). Geçmişle yüzleşme ve insan hakları ihlallerine odaklanma kriterlerini esas alan restorasyon ve yeniden işlevlendirme projesi temelinden sarsılmıştır. Sonuç olarak, müzenin tamamlanmış haline bakıldığında, hücre, koğuş ve avlu yaşamı nostaljik bir biçimde sergilenmiştir. Burada kalanların ailelerinden temin edilmiş özel eşyalar, cezaevinde çekilmiş fotoğraflar ve yazılmış mektuplar ziyaretçilerle paylaşılmıştır. Ayrıca, müze kütüphanesinde döneme ait mahkeme kayıtlarının yanı sıra bazı eserlerin ilk baskılarına erişmek mümkündür. Hafızanın kayıt altına alınması ve arşivlenmesi, sabit bir mekana işaret ederken, nostaljik bir kurguya indirgenen karanlık miras anlatısı yapay bir tavır sergilemektedir.

Çanakkale Şehitleri Anıtı, I. Dünya Savaşı sırasında hayatını kaybeden 253.000 Türk askerinin anısına Gelibolu Yarımadası'nda Hisarlıktepe üzerine yapılmıştır. Ekonomik bunalımdan dolayı yapımında karşılaşılan zorlukların yardım destekleriyle başa çıkılmasının ardından 1960 yılında ziya-

rete açılmıştır. Dört sütun üzerine oturan abide, kahramanlık destanını sembolize etmektedir. Belleğin mekânda kurgulanış biçimleri ve temsil edilme şekilleri, aktarılması hedeflenen anlamları açısından geçmişin kritik bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Geçmişin devamlılığının sürdürülmesi ve bellek aktarımının gerçekleşmesi, toplumun kendi değerler sistemine göre tanımlandığı bir süreçte işaret etmektedir. Toplumsal olarak inşa edilmiş gelenekler, bedensel eylemler, ritüeller ve hareket eden imgeler aracılığıyla bellek yeniden üretilmektedir. Mekânın savaş coğrafyasını içine alan anma kurgusunda kişisel ve kolektif hafızayla bağ kurulmasını sağlayan arayüzler, zengin bir deneyim platformu oluşturmaktadır. Ayrıca, mekânsal deneyime bağlı olarak üretilen imgelemler üzerinden acı ve dehşetin nasıl yaşandığını tahayyül etmek mümkündür.

2 Temmuz 1993'te Pir Sultan Abdal Şenlikleri sırasında **Madımak Oteli**'nin yakılması sonucu gerçekleşen kara olayda, çoğunluğu Alevi 33 yazar, düşünür ve ozan ile 2 otel çalışanı yaşamını kaybetmiştir. Sivas katliamının hemen ardından otelin yeniden hizmete açılması ve giriş katının kebabçı dükkânı olarak işletilmesi büyük tepkilere neden olmuştur. 2010 yılında kamulaştırılan Madımak Oteli, içerisinde kütüphane, görsel ve işitsel medya odaları ve laboratuvarların bulunduğu Bilim ve Kültür Merkezi'ne dönüşmüştür. Yeniden işlevlendirilen anma mekânının iç düzenlemesine bakıldığında, katliamda hayatını kaybedenler ile saldırganların isimlerinin birlikte yazıldığı levhalar dikkat çekmektedir. Vahşetin maddi tanıklığı olarak nesneleştirilen bellek, katliamdan ziyade çatışma anlatisına dayanan seçici bir kurguya sahiptir. Mekânın geçmişe dair izler ve işaretler taşınamaması, gerçek yüzleşmenin önünde engel oluşturmaktadır. Gündelik yaşantının farklı mekânsal noktalarında da harekete geçemeyen travmatik bellek, rutinin bir parçası haline gelemeden baskılanmaktadır. Böylece, karanlık mirasın manipüle edilmesi sonucunda üretilmiş anılar hafızada içselleşmemekte, bireyler özünden korkar hale gelmektedir. Unutma ve hatırlama döngüsü içerisinde, karanlık alanlara karşı “yaparak yıkma” tavrı ile hatırlamanın aşırılışması üzerinden kurgulanan unutturma politikaları, miras değeri yüklenen “temsili görünümlere” dönüşmektedir. Böylece, tarihi sadece kayıt altına alan temsili alanlar ile miras değeri yüklenen kurucu hafıza alanları; anlamın ve değerın sabitlemesine, görünmezliğine veya tüketimine yol açmaktadır.

Bu kapsamda, Tarihi Ulucanlar Cezaevi, Çanakkale Şehitlik Abidesi ve Madımak Oteli örnekleri üzerinden karanlık miras tüketimine ilişkin farklı algı ve motivasyonlar açıklayıcı ve betimleyici kodlar yardımıyla ölçümlenmiştir. Karanlık miras algısı, karanlık mirasa erişim, genel duygu ve memnuniyet düzeyine yönelik oluşturulan söylem kodları, yarı yapılandırılmış görüşme sonucunda ve araştırma kapsamında seçilen karanlık miras alanlarını ziyaret edenlerin görüşleri doğrultusunda düşükten yüksek dereceye doğru kademelenmiştir. Tablo 2'de katılımcıların 1'den

(+) 5'e (+++++) kadar derecelendirdiği motivasyonların ortalama değeri karanlık miras algısını yansıtırken, karanlık mirasa erişim ve genel duygu düzeyinin yoğunluğunu değerlendirebilmek amacıyla katılımcıların söyleme sıklıklarına göre Tablo 3 oluşturulmuştur. Görüşme yapılan 30 ziyaretçinin sosyo-demografik koşulları incelendiğinde %43'ünün kadın %57'sinin erkek olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına bakıldığında, 20-35 yaş aralığında %30, 35-50 yaş aralığında %43 ve 50-65 yaş aralığında %27 oranında bir dağılım görülmektedir. Ortaöğretim seviyesinde 5 kişi (%17), lise ve üniversiteden mezun 25 kişi (%87) görüşmeye katılmıştır (Tablo 1).

Cinsiyet	Yaş Grubu	Eğitim Durumu
Kadın 13	20-35 Yaş 9	Ortaöğretim 5
Erkek 17	35-50 Yaş 13	Lise 11
	50-65 Yaş 8	Üniversite 14

Tablo 1. Katılımcıların sosyo-demografik yapısı

Katılımcıların karanlık miras algısı ve motivasyonları genel çerçevede değerlendirildiğinde (Tablo 2), “kimlik inşası, sosyal sorumluluk, miras, tarihsel aktarım, hatıra biriktirme, mekânsal deneyim ve yer duygusu” söylemleri ağırlık kazanmaktadır. Bu bakımdan, kültürel, tarihsel ve mekânsal bağlamın farklı motivasyonları ön plana çıktığından, mekâna ve topluma dair geçmiş izlerinin ve hafıza işaretlerinin ziyaretçiler için önemli olduğu söylenebilir. Diğer taraftan, karanlık alanların “sosyal aktivite merkezi olarak görülmesi” ve “ürünlerin pazarlanması/sergilenmesi” söylemlerinin ağırlıkta olması, miras politikalarının ve pratiklerinin yerine geçen tüketim temelli yaklaşımların benimsendiğini göstermektedir. Anma eylemlerinin hızla endüstrileştirilmesi, miraslaştırma ve anma biçimlerinin belleğin yaşayan ve saygı kültürüyle beslenen doğasına karşı yeniden yapılanmaktadır. “Sembolik anlam, tekrarlanan deneyimler, ritüeller ve yerin kutsallaşması” katılımcılar tarafından en az tekrarlanan açıklayıcı söylem kodlarıdır. Bedensel eylemlerin, tekrarlama yoluyla telkin edilen törensel eylemlerin ve gündelik deneyimlerin etkisiyle süregelen bir mekânsal düzene vurgu yapılmamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal bellek üretimi, paylaşılmış geçmişe dayanan ve gündelik mekân deneyimleri ile sürekli tekrarlanan bir süreç haline gelemediğinden, değişen zamana rağmen benzer duyular ve değerler yaratan hafızanın devingen oluşumlarına imkân sağlayamamaktadır.

Algı ve Motivasyonlar	Tarihi Ulucanlar Cezaevi	Çanakkale Şehitlik Abidesi	Madımak Otel
Kimlik inşası	++	+++++	++
Sosyal sorumluluk	+++	++++	++
Görev bilinci	++	++	+
Nostalji	++++	++	+
Eğitim	+++	+++	++
Merak/ İlgi	++++	+++	++
Ait olma	++	++	+
Miras	+++	+++++	++
Mekânsal deneyim	++	++++	+
Tarihsel aktarım	+++	++++	++
Geçmişle yüzleşme	+++	++	+++
Hatıra biriktirme	+++	++++	++
Sembolik anlam	+	+++	+
Eğlence/ Oyun	++	+	+
Ölümlle yüzleşme	+++	++	++++
Korku / Acı / Haz	++	++	+++
Sosyal aktivite	++++	++	++
Yer duygusu	++	++++	++
Kolektif bilinç	+++	++	+++
Ürünlerin pazarlanması	++++	++	+++
Deneyimleme sıklığı	+	++	++
Ritüeller	+	++	+
Yerin kutsallaşması	+	+++	+
İz / İşaret	++	+++	++

Tablo 2. Karanlık miras algısının “Tarihi Ulucanlar Cezaevi, Çanakkale Şehitlik Abidesi, Madımak Otel” örnekleri üzerinden değerlendirilmesi

Tarihi Ulucanlar Cezaevi Müzesi katılımcıların karanlık miras algısı ve motivasyonları temelinde incelendiğinde (Tablo 2), üretici ekseninde “nostalji ve merak duygusu”, tüketici ekseninde “sosyal aktivite ve ürünlerin pazarlanması” söylemleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum, karanlık mirasın pazarlanma gücünü artırmak amacıyla kurucu anlatılara ve nostaljilere başvuran hafıza üreticilerinin miraslaştırma ve anma biçimlerini ekonomik değer yaratma aracı olarak gördüklerini göstermektedir. Böylece, oluş halinde olan gerçek hafıza ortamları ve miras anlatıları yaşam pratiklerinden kaybolmaktadır. “Hafıza üreticileri” her zaman bir temsile uygun olarak hareket ederken, “hafıza tüketicileri” kendilerine dayatılanları pasif olarak deneyimlemektedir. “Sosyal sorumluluk, eğitim, miras, tarihsel aktarım, geçmişle yüzleşme, hatıra biriktirme, ölümlle yüzleşme, kolektif bilinç” motivasyonları ortalama bir değer almıştır. Geçmiş öğrenme isteği doğrultusunda akıldaki sorulara yanıt bulma ve hatalardan ders çıkarma eylemlerini kolektif bir bağlamda yerine getirebilmektedir.

“Kimlik inşası, görev bilinci, ait olma, mekânsal deneyim, yer duygusu, izler ve işaretler, acı ve korkudan haz duyma” motivasyonları ortalamanın altında değer alan söylem kodlarıdır. Nostaljik bir kurguya indirgenen karanlık miras anlatısı mekânsal ve kültürel kimlik inşasını gerçekleştirilmeden temsili bir miras görünümü almıştır.

Çanakkale Şehitleri Abidesi ziyaretçilerin duyumsal ve algısal değerlendirmeleri kapsamında incelendiğinde (Tablo 2), toplumsal belleğin yeniden oluşturulması ve diri tutulması gibi farklı dürtülere dayanan “öz-kimlik arayışı ve kimliğin kolektif oluşumuna bağlı gelişen miras değeri” söylemlerinin baskın gelmesi, karanlık alanın özgün ve kökleşmiş yönlerini belirgin kılmaktadır. Acının paylaşılmasıyla empati duygusu uyandırması ve toplumsal duyarlılık yaratması açısından ziyaretçileri manevi formlara yönlendirmekte, böylece kimliklerini oluşturmaya, köklerini ve nereden geldiklerini keşfetmeye, toplumlararası bağ kurmaya olanak sağlamaktadır. Ayrıca, geçmişle yüzleşme ve hesaplaşmanın ortaya çıkardığı tekrar hissedebilme arzusu ve hatalardan ders çıkarma sorumluluğu üzerinden insanların birbirine bağlanması mümkün olmaktadır. Diğer karanlık alanlardan farklı olarak “mekânsal deneyim ve yer duygusu”nun ağırlıkta olması, kolektif kullanım ve deneyime dayalı mekânsal kurgunun, hafıza ve miras aktarımında etkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, mekânsal deneyime bağlı olarak üretilen imgelemler üzerinden savaş, acı ve dehşeti tahayyül etmek olasıdır. “Sosyal sorumluluk, tarihsel aktarım, hatıra biriktirme” motivasyonları ortalama bir değer alırken “sembolik anlam, eğitim, merak duygusu, izler ve işaretler, yerin kutsallaşması” söylem kodları ortalamanın altında değer almasına rağmen diğer karanlık alanlara kıyasla miras algısını büyük oranda etkilemektedir. Alanın ekonomik değer yaratma aracı olarak görülmemesi, miras değerinin önemini ortaya koymaktadır.

Madımak Bilim ve Kültür Müzesi, katılımcıların karanlık miras algısı ve motivasyonları temelinde incelendiğinde (Tablo 2), “ölümle yüzleşme ve kolektif bilinç oluşturma” söylemleri baskın gelmektedir. Diğer açıklayıcı kodlar ortalamanın altında değer gösterdiğinden diğer karanlık alanlardan büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Katılımcıların ziyaret etme motivasyonlarının oldukça düşük oluşu, hafıza üreticileri tarafından hatırlama alanında bozulma ve parçalanmalar yaşandığını göstermektedir (Kansteiner, 2002). Dolayısıyla, politik baskılar altında karanlık miras alanı ve hatıra arasındaki ilişkiler köklü bir değişime uğramaktadır. Gündelik yaşamla insan ölçeğinde bağ kuramayan, yalnızca nesnelere barındıran bir konuma indirgenmektedir. Gerçeğin derinliğine karşı korkunç bir duyarsızlık söz konusu olduğundan hafızasızlık meşru kılınmaktadır. Vahşetin maddi tanıklığı olarak nesneleştirilen bellek, katliamdan ziyade çatışma anlatısına dayanan seçici bir kurguya sahiptir. Madımak Oteli metalaştırma sürecinde tüketim mekânı olarak yeni işlevler edinirken ölümün

normalleştirilmesi ve kolektif unutkanlık üzerinden toplumun belleği yeniden inşa edilmekte, miras hızla endüstrileştirilmektedir.

	Tarihi Ulucanlar Cezaevi	Çanakkale Şehitlik Abidesi	Madımak Otel
Karanlık Mirasa Erişim			
İnternet Sitesi	●	●	●
Sosyal Medya	●	●	●
Gezi Rehberi, Tur Kitabı		●	
Televizyon	●		●
Yerel Gazete		●	
Tanıdık Çevre	●	●	
Genel Duygu Düzeyi			
Üzgün	●		●
Coşkulu		●	
Kızgın / Öfkeli	●		●
Bunalımlı / Karanlık	●		●
Gururlu / Minnetkâr		●	
Güçlü / Cesur		●	
Anormal / Tuhaf			●
Sıradan	●		
Rahatlamış		●	
Tanıdık / Aşına	●		
Genel Memnuniyet Düzeyi	●	●	●
Gösterim	Söylenme Sıklığı ● 1-5 ● 5-10 ● 10-15 ● 15-20		

Tablo 3. Karanlık mirasa erişimin, duygu ve memnuniyet düzeyinin “Tarihi Ulucanlar Cezaevi, Çanakkale Şehitlik Abidesi, Madımak Otel” örnekleri üzerinden değerlendirilmesi

Karanlık mirasa erişim, yeni medya araçlarının etkisiyle yaygınlaşmaktadır. Karanlık alanların “internet sitesi ve sosyal medya” vasıtasıyla ziyaret ediliyor olması “mirasın sergilenmesi ve paketlenmesi” sorununu da beraberinde getirmektedir. Çanakkale Şehitler Abidesi diğer karanlık alanlardan farklı olarak “gezi rehberi ve yerel gazeteler” yardımıyla ziyaretçi çekmektedir. Katılımcıların genel memnuniyet düzeyleri karşılaştırıldığında, en yüksek değere sahip olan Çanakkale Şehitler Abidesi’ni takiben Tarihi Ulucanlar Cezaevi ve Madımak Otel izlemektedir. Genel duygu durumları incelendiğinde, Tarihi Ulucanlar Cezaevi Müzesi’ni ziyaret edenlerin “üzgün, öfkeli” ve “sıradan,

aşına” halleri; Çanakkale Şehitler Abidesi’ni deneyimleyen katılımcıların “gururlu, güçlü, cesur” ve “çoşkulu, rahatlamış” tavırları ile Madımak Bilim ve Kültür Müzesi ziyaretçilerinin “bunalımlı, üzgün” ve “öfkeli, tuhaf” halleri dikkat çekmektedir (Tablo 3). Burada önemli olan, karanlık alanların tipolojik farklılıklarına bağlı olarak katılımcıların birbirinden farklı psikolojik yönelimler göstermesidir.

Sonuç ve Değerlendirme

Miras değerinin korunmasına yönelik evrensel nitelikte çözüm arayışı, bağlayıcılığı yüksek birçok kararın üretilmesini gerekli kılarken; siyasal karşı çıkmalar ve toplumdan gelen dirençler, üretilmesi gerekli görülen çözüm olanaklarını zorlaştırmaktadır (Tekeli, 1997). Dolayısıyla; ikna etme, yaklaşım belirleme ve meşrulaştırma bileşenlerinden oluşan koruma güdüsü ve dünün yeniden üretilmesi, gündelik politikaların egemenliği altında çıkar gruplarının kavga alanına dönüşmüştür. Eskileri gözden çıkaran denetimsiz yönelimler ve siyasal yöneticilerin “yıkarak yapma” veya “yaparak yıkmak” iktidarı, toplumsallığın üzerinde birtakım olumsuz etkiler yaratmıştır. Siyasallaşmanın aşırılığı, mekân üretim mekanizmalarının içerik ve sınırlarını değiştirirken, aynı zamanda koruma(ma)ya ilişkin pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Burada önemli olan, gelişme baskısıyla koruma arasında dengeli bir ilişkiyi kurmaktır. “Ne gelişmeyi durdurup, yok sayıp koruma yapmak –bu bir tarafı öldürmek demektir ki bu da koruma değildir- ne de korumayı ihmal ederek, göz ardı ederek gelişmeyi körüklemektir” (Tankut, 2004). Korumanın kendi içine dönük kalmaması ve kentle birlikte denge içinde yaşaması gereklidir.

Değişen miraslaştırma söyleminin, karanlık bir bakıştan kurtulamadığı, toplumsal travma ve acıların günümüze aktarılma biçiminin değişime uğradığı görülmektedir. Hâkim ideoloji tarafından hatırlama bilgisinin sürekli kontrol edilmesine bağlı olarak geçmiş tahayyülünün unutma eylemine hizmet ediyor olması; seçmeci tarih algısıyla şimdi’nin geçmişle doldurulması anlamına gelmektedir. Böylece, kolektif unutma çerçevesinde geçmiş araçsallaşmakta ve aşırılık üzerine kurgulanan şimdi, denetimli ve çarpıtılan bir geçmişin ürününe dönüşmektedir. Yeni anma pratiklerinin, sadece belirli zamanlarda yapılan rutinelere bağlı yapısı her ne kadar hatırlamanın toplumsal çerçevesini güçlendirse de, tüketme ve kitlesel pazarlama ekseninde yaratılan hafıza kültürü, “kolay unutilan”, “kalıcı olmayan”, “tarihle zihinsel bağ kuramayan”, “kapalı deneyimler sunan”, “anlamsal birikim oluşturamayan” geçmişin yanılsamalarını barındırmaktadır. Dolayısıyla, mekânsal organizasyonla miras değeri yüklenen alanların denetim altına alınması, seçili verilerle geçmişin sahnelenmesi

ve aşırı hatırlatmalarla mirasın ürüne dönüştürülmesi, “hafıza ve mirasın” manipülasyonuna işaret etmektedir. Miras alanının “belirli aralıklarla kasti olarak yıkımı” (Connerton, 1989) toplumsal hafızanın yaşanan ve paylaşılan anlamlar dünyasını yok ederken, gerçek miras değerinin izlerini silmektedir. Bu nedenle, ölüm, travma, işkence ve acının yaşandığı gerçek alanlar (miras değeri yüklenen) ile bunlarla ilişkilendirilen temsili ve sembolik alanlar (miraslaştırılan) arasında ayırım yapmak gittikçe zorlaşmaktadır. Bu noktada, ziyaretin altında yatan psikolojik etmenlere odaklanmanın ve miraslaştırma deneyimini anlamının önemi ortaya çıkmaktadır. Baudrillard (1994)’ın “yıkımı unutmak yıkımın kendisidir” sözünden yola çıkarsak karanlık miras alanları dondurularak korunması gereken sabit temsiliyet nesnelere değil, tersine “mütevazı ve deneyime dayalı” mekânsal bir bağlam içerisinde gündelik yaşamla insan ölçeğinde bağ kurabilen hafıza mekânlarıdır. Bu nedenle, “koruma, siyasal bir silahtır” (Tankut, 2004).

Kaynaklar

- Ashworth, G. (2004). Tourism and heritage of atrocity: Managing the heritage of South African apartheid for entertainment. In T. Singh (Ed.), *New horizons in tourism: strange experiences and even stranger practices*. CAB International.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation*. University of Michigan Press.
- Benton, T. (2010). *Understanding heritage and memory*. Manchester University Press.
- Best, S., & Kellner, D. (2001). *The postmodern adventure: Science technology and cultural studies at the third millenium*. Routledge.
- Blom, T. (2000). Morbid tourism: A postmodern market niche with an example from Althorp. *Norwegian Journal of Geography*, 54(1). doi: 10.1080/002919500423564.
- Boyer, M. C. (1996). *The city of collective memory: Its historical imagery and architectural entertainments*. Mit Press.
- Brett, D. (1996). *The construction of heritage*. Cork Univ. Press.
- Brockmeier, J. (2002). Remembering and forgetting: Narrative as cultural memory. *Culture & Psychology*, 8(1). doi: 10.1177/1354067x0281002.
- Candan, T. K. (1993). *Ulucanlar cezaevi müzesi: Toplumsal bir diiş*. (TMMOB Mimarlar Odası, Ankara Şubesi Bülten: 86)
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge University Press.
- Crinson, M. (2005). *Urban memory: History and amnesia in the modern city*. Routledge.
- Crompton, J. L. (1979). Motivations for pleasure vacation. *Annals of Tourism Research*, 6(4). doi: 10.1016/0160-7383(79)90004-5.
- Dann, G. M. (1994). Tourism: The nostalgia industry of the future.

- Dunkley, R. A. (2007). Re-peopling tourism: A hot approach to studying than a tourist experiences. *The Critical Turn in Tourism Studies: Innovative research methodologies*. doi: 10.1016/b978-0-08-045098-8.50027-1.
- Elsner, J. (2003). *Iconoclasm and the preservation of memory*. Monuments and memory, made and unmade: University of Chicago Press.
- Farrar, M. E. (2011). Amnesia, nostalgia, and the politics of place memory. *Political Research Quarterly*, 64(4).
- Graham, B. J., Ashworth, G. J., & Tunbridge, J. E. (2000). *A geography of heritage: Power, culture and economy*. London, NY: Oxford University Press.
- Grant, S. (2006). *Haunted heritage: History, memory, and violence in the drama of August Wilson and Suzan-Lori parks*. State University of New York at Buffalo.
- Halbwachs, M. (1992). *The social frameworks of memory*. University of Chicago Press.
- Harvey, D. C. (2001). Heritage pasts and heritage presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies. *International Journal of Heritage Studies*, 7(4). doi: 10.1080/13581650120105534.
- Hewison, R. (1987). *The heritage industry: Britain in a climate of decline*. London: Methuen.
- Horne, D. (1984). *The great museum: the re-presentation of history*. London: Pluto Press.
- Huysen, A. (2003). *Present pasts: Urban palimpsests and the politics of memory*. Stanford University Press, Stanford.
- Huysen, A. (2005). Resistance to memory: The uses and abuses of public forgetting. In *Globalizing critical theory*. Rowman and Littlefield Lanham.
- Jong, F. d., & Rowlands, M. (2007). Reclaiming heritage: Alternative imaginaries of memory in West Africa. *African Diaspora Archaeology Newsletter*, 10(3).
- Kang, E. J., Scott, N., Lee, T. J., & Ballantyne, R. (2012). Benefits of visiting a 'dark tourism' site: The case of the jeju april 3rd peace park, Korea. *Tourism Management*, 33(2). doi: 10.1016/j.tourman.2011.03.004.
- Kansteiner, W. (2002). Finding meaning in memory: A methodological critique of collective memory studies. *History and Theory*, 41(2). doi: 10.1111/0018-2656.00198.
- Kelman, I., & Dodds, R. (2009). Developing a code of ethics for disaster tourism. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 27(3).
- Lefebvre, H. (1993). *The production of space*. Blackwell: Oxford.
- Lennon, J. J., & Foley, M. (2000). *Dark tourism*. London: Continuum.
- Linke, U. (2015). Collective memory, anthropology of.
- Lowenthal, D. (1985). *The past is a foreign country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenthal, D. (1996). *Possessed by the past: The heritage crusade and the spoils of history*. New York: Free Press.
- MacCannell, D. (2002). *Empty meeting grounds: The tourist papers*. Routledge.
- Miles, W. F. S. (2002). Auschwitz: Museum interpretation and darker tourism. *Annals of Tourism*

Research, 29(4). doi: 10.1016/s0160-7383(02)00054-3.

Nora, P. (1989). Between memory and history: Les lieux de memoire.

Pelton, R. Y. (2003). *Robert young pelton's the world's most dangerous places*. London: Harper Resource.

Podoshen, J. S. (2013). Dark tourism motivations: Simulation, emotional contagion and topographic comparison. *Tourism Management*, 35. doi: 10.1016/j.tourman.2012.08.002.

Rojek, C., & Urry, J. (1997). *Touring cultures*. Routledge, London.

Ryan, C. (2007). *Battlefield tourism*. London: Routledge.

Seaton, A. V. (1996). Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism. *International Journal of Heritage Studies*, 2(4).

Seaton, A. V. (1999). War and thanatourism: Waterloo 1815–1914. *Annals of Tourism Research*, 26(1). doi: 10.1016/s0160-7383(98)00057-7.

Seaton, A. V., & Lennon, J. J. (2004). *Thanatourism in the early 21st century: moral panics, ulterior motives and ulterior desires*. New horizons in tourism: strange experiences and stranger practices.

Shackley, M. (2001). Potential futures for Robben island: shrine, museum or theme park? *International Journal of Heritage Studies*, 7(4). doi: 10.1080/13581650120105552.

Sharpley, R. (2005). Travels to the edge of darkness: Towards a typology of “dark tourism”. In *Taking tourism to the limits*. London: Elsevier.

Sharpley, R., & Stone, P. R. (2009). *The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism*. Bristol: Channel view publications.

Stone, P. R. (2006). A dark tourism spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Turizam: međunarodni znanstveno-stručni časopis*, 54(2).

Stone, P. R., & Sharpley, R. (2008). Consuming dark tourism: A thanatological perspective. *Annals of Tourism Research*, 35(2). doi: 10.1016/j.annals.2008.02.003.

Strange, C., & Kempa, M. (2003). Shades of dark tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(2). doi: 10.1016/s0160-7383(02)00102-0.

Tankut, G. (2004). Koruma siyasal bir silahtır. *Planlama*, 2.

Tekeli, I. (1997). Bir seminerin düşündürdüğü farklı bir yaklaşım. *Ege Mimarlık*, 22(1).

Terdiman, R. (1993). *Present past: Modernity and the memory crisis*. Cornell University Press.

Urry, J. (1995). Consuming places Routledge. *London & New York*.

Urry, J. (2002). *The tourist gaze*. Sage: London.

Walsh, K. (1992). *The representation of the past: Museums and heritage in the post-modern world*. London and New York: Routledge.

Wight, A. C., & Lennon, J. J. (2007). Selective interpretation and eclectic human heritage in Lithuania. *Tourism Management*, 28(2). doi: 10.1016/j.tourman.2006.03.006.

Williams, P. H. (2007). *Memorial museums: the global rush to commemorate atrocities*. Berg

Publisher.

Yuan, S., & McDonald, C. (1990). Motivational determinates of international pleasure time. *Journal of Travel Research*, 29(1). doi: 10.1177/004728759002900109.